

ІСТОРІЯ ПІДГОТОВКИ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Представлено короткий огляд історії підготовки фахових перекладачів у навчальних закладах світу від Багдадської (IX ст.) та Толедської (XII ст.) шкіл перекладачів до сучасності.

При виробленні концепції навчання перекладачів слід скористатися з того досвіду, який уже накопичено у цій галузі людством, і саме тому історія підготовки перекладачів у навчальних закладах світу стала об'єктом нашого дослідження. У зв'язку з надзвичайним зростанням міжнародних контактів у всіх галузях життя у II пол. XX ст. спостерегається перекладацький бум і при тому істотно змінюється й характер праці перекладача та вимоги до її якості, як і до якості підготовки фахових перекладачів, що, на нашу думку, робить тему дослідження актуальною. Тим більше, що історія підготовки перекладачів практично не досліджувалася. Тому за мету ми собі поставили скласти пілотний короткий нарис історії підготовки професійних перекладачів.

Перекладачів та товмачів тривалий час готували неформально, переважно методом спроб та помилок [1: 280], чи через навчання у якості підмайстрів, чи шляхом різних видів перекладацької діяльності, які супроводжують вивчення іноземних мов та/або культур у межах філологічної традиції. Проте навчальні заклади, які спеціалізуються з підготовки перекладачів – явище відносно нове, (це, головним чином, факультети або відділення університетів), і розмови про історичні "школи" перекладачів мають мало спільного з людьми, котрі дійсно навчалися перекладати.

Справедливим, звичайно, є те що перекладацька діяльність набула певного організованого характеру ще в Арабському халіфаті [2: 386], саме до неї вперше застосовано слово "школа" – Багдадська школа перекладу. Коли 642 року араби захопили Александрію, то вони, отримавши можливість познайомитися з багатством великої наукової традиції цього міста, починають створювати перші осередки освіти в Єгипті та Іраку, а перші аббасидські халіфи виявляють велику зацікавленість у перекладах. Арабські правителі підтримували цю діяльність як матеріально, так і морально, зокрема, створивши спеціальні установи – палати товмачів. Перша така перекладацька палата була заснована другим халіфом Аббасидської династії аль-Мансуром (р.пр. 754–775) і суттєво була розширена Гаруном ар-Рашидом (р.пр. 786–809) та аль-Мамуном (813–833). Халіф аль-Мамун 830 року засновує найважливіший навчальний заклад мусульманського світу, який стає і найславнішим перекладацьким центром в арабській історії, – Байт аль-Хікма ("Будинок мудрості") в Багдаді. Цей Будинок мудрості функціонує і як навчальний заклад, і як бібліотека, і як перекладацьке бюро, у якому працюють 65 перекладачів з грецької, сирійської, перської (пехлеві), санскриту та арамейської [2: 389]. Також слово "школа" – Толедська школа перекладу – вживають до схема співробітництва над перекладами між християнами та арабами в Толедо XII ст. Це єдина відома в Європі (до Нових часів) перекладацька школа у повному розумінні цих слів, а не просто гурток учених-перекладачів, що працюють під егідою одного ініціатора чи покровителя (як то школа при дворі короля Альфреда в Англії) в близький манері, керуючись приблизно однаковими перекладацькими принципами, стверджують О.Є. Семенець та О.М. Панасєв [3: 149]. При створенні школи перекладачів при Толедському соборі, мабуть, було враховано досвід арабських "Будинків мудрості". Ініціативу заснування школи приписують Толедському архієпископу Раймундо, проте іспанські дослідники Г. Паленсія та А. Пім [4] не знайшли ніякого підтвердження існуванню такої школи за часів перебування на кафедрі (1125-1152) цього жадібного до грошей та влади над нещодавно відвойованими землями слуги Господнього. Іноді поняття Толедська школа перекладачів поширюють також на XIII ст. на коло перекладачів навколо короля Кастилії Альфонса X Мудрого (1221–84, р.пр. з 1252). Але такі заклади функціювали переважно як місце спільної праці групи перекладачів, які працювали над аналогічними текстами. Якщо там навіть і здійснювалася якась певна професійна підготовка, то, мабуть, це навчання відбувалося через неформальні зустрічі з молодшими перекладачами чи через наставництво над ними у якості підмайстрів. І навіть у цьому випадку відсутність професійних перекладачів, тобто тих, хто займався виключно перекладом, свідчить про те, що навчали їх, певне, конкретним дисциплінам, а переклад використовувався як засіб навчання чи як спосіб трохи підробити грошей.

Певна політична зацікавленість у підготовці перекладачів з'являється з початком створення європейськими державами колоній в Америці, Азії та Африці. Вже Колумб під час першої експедиції захопив 10 індіанців і силоміць вивіз їх до Іспанії з тим, щоб вони оволоділи іспанськими мовою та культурою і могли служити перекладачами під час подальших подорожей [5]. Аналогічним чином діяли й інші європейські мандрівники та завойовники, і в цій практиці можна вбачати рудиментарні програми підготовки товмачів.

Одна з перших державних шкіл, що готували перекладачів, була створена у Франції за наказом Кольбера у 1669 році з метою підготовки французьких фахівців-перекладачів з турецької, арабської та перської мов, яка пізніше була перетворена на славнозвісну Константинопільську школу драгоманів. У 1754 році в Австро-Угорщині було засновано Східну Академію, яка протягом багатьох років свого існування готувала перекладачів із східних мов для габсбургського двору [5]. Як реакція на колоніальну експансію поза межами Європи також виникають перекладацькі навчальні заклади, прикладом яких можуть бути єгипетська школа перекладачів аль-Альсун, заснована Мохаммадом Алі 1835 року і очолювана визначним арабським перекладачем аль-Тахтаві, де вивчали турецьку та французьку, та китайський Колледж мов у Пекіні, заснований 1862 року, де готували перекладачів з російської, англійської та французької мов, до яких пізніше додали німецьку (1888) та японську (1898) і де курс навчання тривав 8 років. Крім того, у Кантоні та Шанхаї існували школи перекладачів, які готу-

вали фахівців з науково-технічного перекладу, переважно військових озброєнь, для того щоб надолужити відставання Китаю у технічній сфері, яке стало очевидним після поразки Китаю в Опіумних війнах. У Європі XIX ст. підготовка перекладачів здійснюється перш за все для потреб дипломатичної служби, прикладом чого може бути Університет ім. Гумбольдта в Берліні, де готували дипломованих перекладачів з 1884 до 1944 року. Фахівців з галузевого перекладу (присяжних перекладачів, перекладачів у сфері права) починають готувати у Бізнес-школі Копенгагена з 1921 року, а з 1931 року також і в Паризькому інституті порівняльного законодавства [1]. Спеціальні вищі навчальні заклади, що готують перекладачів, починають створюватися лише в середині XX ст.: у Гейдельберзі (1930), Москві (1930), Женеві (1941), Відні (1943). У повоєнні роки починають підготовку також перекладачів-синхроністів. У 1960 році закладаються основи теорії перекладу як самостійної дисципліни, розробляються спеціальні методики підготовки перекладачів, приходять усвідомлення того, що навчання перекладу – це окрема комплексна дисципліна з власною теорією та методикою [6]. У 1980 роки у ряді країн спостерігається інтеграція професійних інститутів, що готували перекладачів, до університетів, що мало далекосяжні наслідки: спостерігається різке зростання вищих навчальних закладів, які пропонують дипломи та вчені ступені саме з перекладу та перекладознавства. З 49 вищих навчальних закладів у 1960 та 108 у 1980 у 1994 їхня загальна кількість зросла до 250 [1: 283], основна причина чого, мабуть, полягає в істотному зростанні попиту на перекладачів, як усних, так і письмових.

Як приклад різкого кількісного зростання та спеціалізації у підготовці перекладачів розглянемо Іспанію. Там для підготовки перекладачів, переважно художньої літератури, 1974 року було створено при університеті Комплутенсе в Мадриді Instituto Universitario de Lenguas Modernas y Traductores. Ширше коло перекладачів готує Escola Universitaria de Traductores y Interprets при Автономному університеті Барселони. І хоча ця перекладацька школа була створена ще 1972 року, іспанське міністерство освіти не визнавало формально її програм до 1980 року, мабуть, до певної міри, воно чинило опір використанню в цій школі як рідної мови поруч з іспанською мовою каталанської. Аналогічні професійно-орієнтовані програми існують у Гранаді з 1979 р. та в Лас-Пальмасі на Канарських островах з 1988. Ці школи при університетах мали трирічні програми до 1993 р., коли була введена нова 4-річна структура підготовки фахівців із захистом наукової роботи, а школи було перетворено на факультети. Ця нова структура віддзеркалює зростання офіційного визнання перекладу як навчальної та наукової дисципліни. 1990 року факультети з підготовки перекладачів створено у Малазі та Віго, а в Саламанці та Барселоні (університет Помпеу Фабра) – у 1992, у Віку та Мадриді (університет Комільяс) – в 1993, в Кастельоні та Мадриді (університет Альфонса X) – у 1994. Аспірантура з перекладознавства організована в Автономному університеті Барселони, у Леоні, Мадриді (Комплутенсе) та Сантандері (Кантабрія). Спеціалізовані магістерські програми існують в Аліканте, Барселоні, Більбао, Мадриді (Комплутенсе), Валенсії та Віторії, а магістерський ступінь з синхронного перекладу пропонують в університеті Ла Лагуна на Канарських островах. Курс з іспано-англійського перекладу з 1988 року існує в Університеті дистанційного навчання в Мадриді. Толедська школа перекладачів, заснована в 1994 році, готує перекладачів між європейськими та семітськими мовами [4: 559-560].

Підготовка перекладачів у вищих навчальних закладах в Україні розпочалася у 1966 році, коли було відкрито перекладацьке відділення на факультеті романо-германської філології Харківського державного університету (тепер Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна), де готували перекладачів з англійської, французької та німецької мов [6: 33]. Проте головним завданням цього відділення, так само як і аналогічного перекладацького відділення Київського держуніверситету ім. Т.Г. Шевченка, відкритого незабаром, був вишкіл військових перекладачів з російською як мовою-джерелом.

Лише у 1991 році, коли Україна стала незалежною, ситуація радикально змінилася. По-перше, різко зросла кількість студентів, яких приймають на перекладацькі відділення вже згаданих університетів, які тепер готують фахівців для різних галузей господарства. З 1992 року почав працювати факультет "Референт-перекладач" в одному з перших приватних вищих навчальних закладів України – Харківському гуманітарному університеті "Народна українська академія" [6: 33]. З 1996 року підготовку перекладачів здійснює Львівський національний університет [7: 263]. Також перекладачів вишколюють у Київському лінгвістичному університеті, Сумському, Запорізькому, Житомирському та багатьох інших університетах України.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні змісту навчальних програм з підготовки фахівців-перекладачів у різних країнах та змін у цих програмах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Caminade M., Pym A. Translator-training institutions // Routledge Encyclopedia of Translation Studies. – London and New York: Routledge, 1998. – P. 280-285.
2. Кальниченко О.А. Переклад в арабському світі VII – XIII ст. // Вч. зап. ХГІ НУА, т. VII. – Харків: Око, 2001. – С. 384-394.
3. Семенец О.А., Панасьев А.Н. История перевода – Киев: Лыбедь, 1991. – 358 с.
4. Pym, A. Spanish tradition // Routledge Encyclopedia of Translation Studies. – London and New York: Routledge, 1998. – P.552-562.
5. Delisle J., Woodsworth J. (eds.) Translators through History. – Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 1995. – 348 p.
6. Тимошенко Т.М. Перевод: ремесло и призвание // Вч. зап. ХГІ НУА, т. VII. – Харків: Око, 2001. – С. 32–38.
7. Зорівчак Р.П. Перекладачі для України ХХІ сторіччя // Записки перекладацької майстерні. – 2000 – 2001. – Львів: ЛНУ, 2001. – С. 259-266.

Гаращук К.В. История подготовки переводчиков.

Представлен краткий обзор истории подготовки переводчиков в учебных заведениях мира от Багдадской (IX в.) и Толедской (XII в.) школ переводчиков до современности.

Haraschuk K.V. Translator-training history.

Brief outline of translator-training history at the educational establishments throughout the world from Baghdad (IX c.) and Toledo (XII c.) translators' schools to modern times has been presented.